

عوامل توسعه انسانی در امارات متحده عربی

رضا شیرزادی*

چکیده

توسعه انسانی یکی از نظریه های متأخر توسعه به شمار می رود که از دهه ۱۹۹۰ به بعد مقبولیت عام یافته است. از دید توسعه انسانی، برخورداری انسان از زندگی طولانی، سالم و خلاق، هدف نهایی توسعه است. توسعه انسانی بدون نقش موثر دولت تحقق نمی یابد زیرا پیشبرد راهبرد توسعه انسانی به یک دولت فعال نیاز دارد. امروزه یکی از شاخص های سنجش سطح توسعه کشورهای مختلف، گزارش های ملی و بین المللی توسعه انسانی است. امارات متحده عربی از زمان تاسیس در سال ۱۹۷۱ به کمک درآمدهای قابل ملاحظه حاصل از صادرات نفت و گاز و سپس با تنوع بخشیدن به فعالیت های اقتصادی از منطقه ای محروم و بیابانی به کشوری ثروتمند و در رتبه کشورهای با توسعه انسانی خیلی بالا تبدیل شده است. به نظر می رسد توسعه انسانی در این کشور به کمک رشد و توسعه اقتصادی و نقش ارشادی دولت، ارتقاء یافته است. در این مقاله، ابتدا به مفاهیم توسعه و توسعه انسانی از جمله سیر تحول مفهوم توسعه، چگونگی طرح نظریه توسعه انسانی و نحوه رتبه بندی کشورها به وسیله شاخص توسعه انسانی اشاره شده و سپس عمده ترین تحولات سیاسی و روندهای جاری اقتصادی و نیز تحلیل توسعه انسانی در کشور امارات متحده عربی بررسی می شود.

کلیدواژه ها: رشد اقتصادی، توسعه، توسعه انسانی، امارات متحده عربی.

۱. مقدمه

توسعه فراتر از نوسازی و رشد اقتصادی است و علاوه بر بهبود سطح مادی زندگی، بهره رساندن به انسان به معنای بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی مردم را هم در بر می گیرد. افزایش درآمد

*دکترای علوم سیاسی - عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد کرج shirzadi2020@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۱۵، تاریخ پذیرش: ۹۴/۵/۳

و توسعه اشتغال ضروری است اما این دو، وسیله‌ی توسعه‌اند و نه هدف آن. هدف توسعه انسانی، پرورش قابلیت‌های انسان و گسترش امکان‌های اوست. بنابراین از دید توسعه انسانی، برخورداری انسان از زندگی طولانی و سالم و خلاق در محیط زیستی غنی و در جامعه مدنی دموکراتیک، هدف نهایی توسعه است. رسیدن به عمری طولانی، برخورداری از سلامت کامل، دست یافتن به اندوخته‌ای از دانش و آگاهی، داشتن درآمد کافی و مشارکت در تصمیم‌هایی که مستقیماً در زندگی افراد جامعه و سرنوشت آنها نقش دارند، همه از نمودهای توسعه انسانی محسوب می‌شود.

اهداف توسعه انسانی بدون نقش مؤثر دولت تحقق نمی‌یابند، نهادی به نام دولت باید نقش رهبری را به عهده گیرد و فرایند توسعه را هدایت کند و هر جا که لازم باشد، مداخله کند تا اطمینان یابد که نتایج مورد انتظار توسعه انسانی، به دست آمده‌اند. دولت‌های توسعه‌گرا قادرند چشم اندازهای کارآفرینی درازمدت را در میان نخبگان بخش خصوصی تقویت کنند، به برطرف‌سازی دشواری‌های اقدام جمعی کمک کنند و در زمینه آموزش و پرورش و زیرساخت‌ها به سرمایه‌گذاری بنیادی بپردازند. بنابراین پیشبرد استراتژی توسعه انسانی به دولت فعال نیاز دارد.

امارات متحده عربی از زمان تأسیس در سال ۱۹۷۱ به کمک درآمدهای قابل ملاحظه حاصل از صادرات نفت و گاز و سپس با تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی، از منطقه‌ای محروم و بیابانی به کشوری ثروتمند و دارای سطح زندگی بالا تبدیل شده‌است. آیا رشد و توسعه اقتصادی در این کشور منجر به ارتقاء شاخص‌های توسعه انسانی نیز شده است؟ به نظر می‌رسد این کشور به کمک رشد و توسعه اقتصادی و هدایت و راهبری دولت، در زمینه توسعه انسانی نیز پیشرفت قابل ملاحظه‌ای بدست آورده است.

۲. توسعه و توسعه انسانی

۲-۱. تحول مفهوم توسعه

مباحث توسعه (*Development*) از دهه‌ی ۱۹۴۰ نخست در حوزه علوم اقتصادی و با تأسیس مکتب ساختاری توسعه‌ی اقتصادی در آمریکای لاتین مطرح شد که راثول پریش و سلسو فورتادو (اقتصاددانان آرژانتینی و برزیلی) نقش عمده‌ای در این زمینه ایفاء کردند (*Shard, Miller and Haller, 1998: 82-83*). اما به مرور این رشته از مطالعات در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی نیز مورد توجه قرار گرفت و مکاتب نوسازی، وابستگی و نظام جهانی در دوره بعد از جنگ جهانی دوم به وجود آمدند. بنابراین، اولین گروهی که به مطالعه منظم مفهوم و فرایند توسعه پرداختند، از میان

اقتصاددانان برآمدند و در نهایت علم اقتصاد توسعه را ایجاد کردند. به این ترتیب نادیده گرفتن جنبه‌های غیراقتصادی توسعه را در نظریات اولیه نباید چندان غیر منتظره تلقی کرد. اما با وجود اهمیت جنبه‌های اقتصادی توسعه، ظاهراً اکنون همگان به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه چیزی بیش از نوسازی و رشد اقتصادی است و گذشته از بهبود سطح مادی زندگی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های سیاسی و بزرگداشت ارزش‌ها و سنت‌های بومی را هم در بر می‌گیرد (قاضیان، ۱۳۷۱: ۱۰۱). بر این اساس، تعاریف متأخر توسعه واجد وجوه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زندگی بشر می‌باشند و توسعه را در جامعیت آن می‌بینند (توسلی، ۱۳۷۱: ۴۳۵-۴۵۳).

شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد در این راستا در سال ۱۹۶۲ تلفیق هر دو جنبه‌ی اقتصادی و غیراقتصادی (امور سیاسی، اجتماعی و فرهنگی) توسعه را پیشنهاد کرد. در همان سال پیشنهادهایی برای عمل در اولین دهه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل متحد (۱۹۷۰-۱۹۶۰) مطرح شد که اذعان می‌نمودند: «مسئله کشورهای کم توسعه یافته، توسعه است و نه فقط رشد. توسعه عبارتست از رشد به علاوه‌ی دگرگونی، و دگرگونی هم نه فقط جنبه‌ی اقتصادی و کمی، بلکه جنبه‌ی اجتماعی، فرهنگی و کیفی هم دارد. مسئله اصلی را باید بهبود کیفیت زندگی مردم دانست.» (زاکس، ۱۳۷۷: ۲۴).

بر این اساس، از دومین دهه‌ی توسعه مسائل جدیدی را مورد توجه قرار داد که عبارت بودند از: مشارکت، محیط زیست، جمعیت، گرسنگی، زنان و اشتغال. در دهه‌ی ۱۹۹۰ روح توسعه‌گرایی تازه‌ای به وجود آمد و نظریه‌ی توسعه انسانی مطرح شد و گزارش‌های ملی و بین‌المللی در خصوص آن تهیه و تدوین گردید.

۲-۲. توسعه انسانی

سه نظریه‌پرداز اقتصاد توسعه شامل: کیت گریفین، تری مک‌کنلی و محبوب الحق برای اولین بار نظریه توسعه انسانی (*Human Development*) را مطرح کردند. توسعه انسانی بدین معنی است که هدف اصلی توسعه، بهره رساندن به انسان به معنای بهبود کیفیت زندگی مردم می‌باشد. افزایش درآمد و توسعه اشتغال، ضروری است اما این دو، وسیله‌ی توسعه‌اند و نه هدف آن. هدف توسعه، پرورش قابلیت‌های انسان و گسترش امکان‌های اوست. درآمد تنها یکی از این امکان‌ها و البته یک امکان ضروری است. برخورداری انسان از زندگی طولانی، سالم و خلاق در محیط زیستی غنی و در جامعه مدنی دموکراتیک، هدف نهایی توسعه است. بنابراین هیچ بستگی قطعی میان رشد اقتصادی و

پیشرفت انسانی وجود ندارد و رشد اقتصادی و زندگی انسانی، همراه با یکدیگر، مفهوم توسعه انسانی را تشکیل می‌دهند (شیرزادی، ۱۳۹۳: ۱۴۲).

مفهوم توسعه انسانی، انسان را در مرکز الگوهای توسعه قرار می‌دهد. توسعه انسانی مستلزم برنامه‌ها و فعالیت‌های چندبخشی و سیاست کلان اقتصادی است و هدف نهایی این است که رشد اقتصادی به بهبود رفاه مردم بینجامد. بنابراین هدف توسعه انسانی، دست یافتن انسان به چنان توانایی در خوری است که برای آن، نمودهای زیر متصور است: رسیدن به عمری طولانی، برخورداری از سلامت کامل، دست یافتن به اندوخته‌ای از دانش و آگاهی، داشتن درآمد کافی برای خرید غذا، لباس و مسکن و مشارکت در تصمیم‌هایی که مستقیماً در زندگی افراد جامعه و سرنوشت آنها نقش دارند (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۵: ۱۶-۱۱).

چند عنصر اساسی در الگوی توسعه انسانی مورد نظر قرار می‌گیرد که عبارتند از: **اول**، **بهره‌وری**: به معنی ارتقاء سطح کارایی افراد جامعه است به گونه‌ای که در فرآیند درآمدزایی و اشتغال، مشارکت فعال داشته باشند. بر این مبنا، رشد اقتصادی یکی از زیرمجموعه‌های الگوی توسعه انسانی است. **دوم**، **برابری**: یعنی مردم باید از بخت مساوی برای دسترسی به فرصت‌ها برخوردار باشند. **سوم**، **پایایی**: باید دسترسی به فرصت‌ها نه تنها برای نسل‌های حاضر که برای نسل‌های بعدی هم تضمین شود. بدین منظور، هر نوع سرمایه فیزیکی، انسانی و زیست‌محیطی باید ذخیره‌سازی و جبران شود. **چهارم**، **توانمندسازی**: توسعه باید توسط مردم صورت گیرد نه برای مردم. آنها باید در جریان تصمیمات و فرآیندهایی که زندگی آنها را شکل می‌دهد، مشارکت داشته باشند. بنابراین باید فرصت ایجاد این توانمندی برای مردم فراهم شود (منصوری، ۱۳۷۹: ۱۶۵-۱۶۴).

اهداف توسعه انسانی بدون نقش مؤثر دولت تحقق نمی‌یابند و نهادی به نام دولت باید نقش رهبری را به عهده گیرد و فرآیند توسعه را هدایت کند و در صورت لزوم، مداخله کند تا اطمینان یابد که نتایج مورد انتظار توسعه انسانی به دست آمده‌اند. البته دولت در ابعاد بزرگ و با تشکیلات گسترده و هزینه‌های سنگین مورد نظر نیست. همچنین نباید نتیجه گرفت که دولت باید نسبتاً کوچک باشد و فقط بخش بسیار کوچکی از خدمات را تأمین کند و بقیه را برای بخش خصوصی بگذارد. موضوع **دوم**، میزان عدم تمرکز در نظام اداری دولت است. موضوع عدم تمرکز وقتی لزوم بیشتری پیدا می‌کند که استراتژی توسعه انسانی در پیش گرفته شود زیرا این گونه استراتژی‌ها بر برنامه‌های کاربر بیش از برنامه‌های سرمایه‌بر تأکید می‌ورزند و مخارج پراکنده و خرد را به مخارج کلان و از نظر جغرافیایی متمرکز، ترجیح می‌دهند و برنامه‌های خوشه‌ای منطقه‌ای که مکمل یکدیگر باشند را برتر از برنامه‌های همگن و ملی می‌دانند. این موضوع ایجاب می‌کند که مردم پیرامون

نهادهای ملی سازماندهی شوند تا بتوانند در تنظیم و اجرای برنامه‌های توسعه فعالانه مشارکت کنند. از این رو توسعه انسانی باید بر پایه‌ی یک جامعه مدنی نیرومند نیز متکی باشد و شمار زیادی سازمان‌های غیردولتی، امکان اظهار نظر و اقدام را برای مردم فراهم کنند (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۵: ۲۵-۲۲).

بنابراین، توسعه انسانی توسط دولت‌های توسعه‌گرا دنبال می‌شود. این دولت‌ها در دهه اخیر مورد نظریه پردازی قرار گرفته‌اند. یکی از کسانی که بررسی و ویژگی‌های دولت‌های توسعه‌گرا پرداخته، پیترو ایوانز است (Evans, 1995). استدلال اصلی ایوانز آن است که برخی دولت‌ها قادرند چشم اندازهای کارآفرینی درازمدت را در میان نخبگان بخش خصوصی تقویت کنند، اقدامات جمعی را تسهیل نمایند و در زمینه آموزش و پرورش و زیرساخت‌ها به سرمایه‌گذاری بنیادی بپردازند. این دولت‌ها متکی به نخبگان توسعه‌گرا هستند. به نظر ایوانز، وجود دیوان‌سالاری اقتصادی توانمند و منسجم، یکی از ویژگی‌های ساختاری و کلیدی دولت توسعه‌گراست (Evans, 1999: 748-765). به عقیده ایوانز، از جمله وظایف دولت در جهان معاصر، تقویت تحول اقتصادی و تضمین حداقل رفاه است. دخالت دولت در اقتصاد دو وجه دارد: یکی انباشت سرمایه و رشد اقتصادی، دیگری رفاه اجتماعی (ایوانز، ۱۳۸۰: ۴۰-۳۶).

به طور خلاصه استراتژی توسعه انسانی به دولت فعال نیاز دارد که این دولت اولاً با مداخله خود، سمت و سوی تولیدات و فرایندهای تولیدی را که متمرکز بر استفاده از سرمایه طبیعی هستند، تغییر دهد. ثانیاً در شکل‌گیری سرمایه انسانی مداخله کند. ثالثاً عهده‌دار سرمایه‌گذاری‌های عام‌المنفعه از جمله تأمین هزینه برای تحقیق و توسعه، آموزش و کارآموزی، بهداشت و تغذیه، سرمایه‌گذاری در امور زیربنایی همچون حمل و نقل، انرژی و ساختارهای شهری شود. در دراز مدت، استراتژی توسعه انسانی همراه با کاهش تدریجی و قطعی نقش دولت است و برخی کارکردهای دولت به تدریج به نهادهای جامعه‌ی مدنی واگذار می‌شود (شیرزادی، ۱۳۹۳: ۱۴۴).

روی هم‌رفته، توسعه قابلیت‌های انسانی را نباید به عنوان هدفی با یک نقطه پایانی و نهایی در نظر گرفت بلکه باید به مثابه فرایندی مداوم و بی‌انتهای در نظر گرفته شود. آموزش و پرورش، بهداشت و درمان و تغذیه نقش مهمی در کمک به مردم برای توسعه قابلیت‌هایشان ایفاء می‌کنند. پیشرفت قابلیت‌های انسانی در عین حال که فی‌نفسه یک هدف است، موجب بالاتر رفتن تولید و درآمد می‌شود (گریفین و نایت، ۱۳۷۶: ۱۳۴ و ۱۵۵).

۲-۳. شاخص توسعه انسانی

برای سنجش میزان توسعه انسانی هر کشور، از شاخص توسعه انسانی (*Human Development Index: HDI*) استفاده می‌شود که یک شاخص ترکیبی است و سه بُعد اساسی زندگی، یعنی دسترسی به امکانات لازم برای کسب دانش، برخورداری از عمر طولانی و زندگی سالم، و رسیدن به سطح استاندارد زندگی را اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص، همه ساله از سوی برنامه توسعه سازمان ملل متحد (*UNDP*) منتشر شده، به مرور زمان مورد جرح و تعدیل قرار گرفته است و اینک به عنوان یک شاخص مقبول بین‌المللی برای سنجش سطح توسعه جوامع مورد استفاده است.

به طور خلاصه شاخص توسعه انسانی سه بُعد از زندگی را در بر می‌گیرد: زندگی طولانی و سالم، دانش و سطح استاندارد زندگی. طول عمر دربرگیرنده امید به زندگی در بدو تولد و نرخ زنده ماندن نوزادان است. دانش، باسوادی بزرگسالان، نرخ ناخالص ثبت نام، نرخ ثبت نام دختران و تعداد دانشمندان و متخصصان تحقیق و توسعه را شامل می‌شود، و سطح زندگی نیز درآمد سرانه، نیروی کار به عنوان درصدی از جمعیت و تعداد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند را شامل می‌شود.

جدول شماره (۱) رتبه‌بندی کشورهای جهان را از نظر توسعه انسانی نشان می‌دهد. کشور نروژ، با داشتن بالاترین شاخص توسعه انسانی، رتبه اول را دارد. رژیم صهیونیستی، امارات متحده عربی و قطر نیز به ترتیب با رتبه‌های ۱۹، ۴۰ و ۳۱ در گروه اول یعنی کشورهای دارای توسعه انسانی خیلی بالا قرار گرفته‌اند. جمهوری اسلامی ایران، با رتبه ۸۸ در گروه دوم یعنی کشورهای با توسعه انسانی بالا قرار دارد. کشورهایی مانند عربستان سعودی (۳۴)، مالزی (۶۲)، کویت (۴۶) و ارمنستان (۸۷) نیز در این گروه و بالاتر از ایران قرار دارند، اما کشورهای عمان (۵۶) و ترکیه (۶۹) در این گروه بعد از ایران قرار گرفته‌اند. گروه سوم کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط نظیر ترکمنستان (۱۰۳)، مصر (۱۱۰)، سوریه (۱۱۸)، تاجیکستان (۱۳۳) و عراق (۱۲۰) را دربرمی‌گیرد. چهارمین گروه نیز شامل کشورهایی با توسعه انسانی کم مانند پاکستان (۱۴۶)، یمن (۱۵۴) و افغانستان (۱۶۹) می‌باشند.

جدول شماره (۱): تعداد کشورها بر حسب سطوح شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۱۴

سطوح توسعه انسانی	تعداد کشور	دامنه شاخص HDI
کشورهای دارای توسعه انسانی خیلی بالا	۴۹	(۰/۹۴۳-۰/۷۹۳)
کشورهای دارای توسعه انسانی بالا	۵۲	(۰/۷۸۳-۰/۶۹۸)
کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط	۴۱	(۰/۶۹۸-۰/۵۲۲)
کشورهای دارای توسعه انسانی کم	۴۲	(۰/۵۱۰-۰/۲۸۶)
جمع	۱۸۷	(۰/۹۴۳-۰/۲۸۶)

Source: UNDP (2014), Human Development Report 2014:Sustainability and Equity, (NY: Palgrave) pp160-162.

هر چند انتظار می رود کشورهایی که درآمد سرانه بالاتر دارند، از شاخص توسعه انسانی بالاتری برخوردار باشند اما مقایسه بین کشوری در جدول شماره (۲) نشان دهنده آن است که بسیاری از کشورها با درآمد سرانه بالاتر در سطوح پایین تری از شاخص توسعه انسانی قرار دارند. برای نمونه لبنان نسبت به ایران تولید ناخالص داخلی بسیار کمتر و شاخص توسعه انسانی بالاتری دارد.

جدول شماره (۲): درآمد سرانه و شاخص توسعه انسانی کشورهای منتخب

نام کشور	رتبه	تولید ناخالص داخلی بر حسب برابری قدرت خرید در سال ۲۰۰۷ (میلیارد دلار)	درآمد ناخالص ملی سرانه (GNI) بر حسب برابری قدرت خرید در سال ۲۰۱۱ (دلار آمریکا)	شاخص HDI
نروژ	۱	۲۵۱/۶	۴۷۵۵۷	۰/۹۴۳
رژیم اشغالگر قدس	۱۷	۱۸۸/۹	۲۵۸۴۹	۰/۸۸۸
عربستان سعودی	۵۶	۵۵۴/۱	۲۳۲۷۴	۰/۷۷۰
مالزی	۶۱	۳۵۸/۹	۱۳۳۸۵	۰/۷۶۱
کویت	۶۳	۱۲۱/۱	۴۷۹۲۶	۰/۷۶۰
لبنان	۷۱	۴۱/۴	۱۳۰۷۶	۰/۷۳۹
جمهوری	۸۸	۷۷۸	۱۰۱۶۴	۰/۷۰۷

				اسلامی ایران
۰/۶۹۹	۱۲۲۴۶	۹۵۷/۲	۹۲	ترکیه
۰/۶۴۴	۵۲۶۹	۴۰۳/۷	۱۱۳	مصر
۰/۶۳۲	۴۲۴۳	۸۹/۷	۱۱۹	سوریه
۰/۵۷۳	۳۱۷۷	-	۱۳۲	عراق
۰/۵۰۴	۲۵۵۰	۴۰۵/۶	۱۴۵	پاکستان
۰/۳۹۸	۱۴۱۶	۲۶/۱	۱۷۲	افغانستان

Source: UNDP (2011), Ibid., & UNDP(2009), Human Development Report 2009, (NY: Palgrave) pp. 195-198.

۳. معرفی کشور امارات متحده عربی

۳-۱. امارات در یک نگاه

امارات متحده عربی واقع در کرانه‌های جنوبی خلیج فارس است. اراضی آن را عمدتاً کویرهای خشک همراه با چند واحه و وادی تشکیل داده، و در نواحی ساحلی آن تپه ماهورهایی به چشم می‌خورد و جزایر مرجانی چندی مانند ابوالایض، داس، صیر بنی یاس، بوکشیشه و دلما در آب‌های ساحلی آن وجود دارد که به این کشور تعلق دارند. این کشور بسیار گرم، خشک و کم‌باران است (جعفری: ۱۳۸۲: ۱۱۸). این کشور در سال ۱۹۷۱ با پیوستن هفت شیخ‌نشین ابوظبی، عجمان، فجیره، شارجه، دوبی، راس‌الخیمه و ام‌القوین، ایجاد شد. وسعت سرزمین آن، ۸۳۶۰۰ کیلومتر مربع، و جمعیت آن در حدود هفت میلیون نفر است (جدول شماره ۳)، اما از این تعداد جمعیت، تنها یک میلیون نفر را اماراتی‌های بومی و اصیل تشکیل می‌دهند و شش میلیون نفر دیگر، از سایر کشورها و مناطق جهان به خصوص جنوب آسیا و ایران می‌باشند. هر چند بعد از بحران اقتصادی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ از تعداد اتباع خارجی در این کشور کاسته شد، با این حال امارات متحده عربی از نظر نرخ مهاجرت، در جهان رتبه اول را دارد.

جدول شماره (۳): جمعیت کشور امارات متحده عربی در سال‌های ۱۹۷۰-۲۰۰۹

سال	کشور	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۳
امارات متحده عربی		۲۳۱۷۵۴	۱۰۱۶۲۲۸	۱۸۰۸۶۴۲	۳۰۳۳۴۹۱	۴۰۶۹۳۴۹	۹۳۰۰۰۰۰

Source: World Bank (2014), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

در میان هفت امارت کشور امارات متحده عربی تفاوت‌هایی قابل توجه وجود دارد و چهار امارت بسیار مهم تلقی می‌شوند. ابوظبی که مرکز کشور است، بخش اعظم منابع و درآمد نفتی را به خود اختصاص داده است و حدود ۹۴ درصد از ذخایر شناخته شده نفت این کشور را در اختیار دارد و سهم دومی از این ذخایر تنها به حدود ۴ درصد می‌رسد. بنابراین دومی با توجه به ذخایر نفتی محدود و رقابت با ابوظبی، به استفاده از ابزارهای جایگزین برای توسعه اقتصادی پرداخت و در نتیجه برای گسترش بنادر و زیرساخت‌های تجاری اقدام کرد تا جایی که از سال ۲۰۰۴ ظرفیت بنادر این کشور در سطح ده بندر بزرگ جهان قرار گرفت. بنابراین دومی از منظر اقتصادی و تجاری در این کشور اهمیت بالایی دارد (Early, 2008: 15-16). شارجه از منظر فرهنگی جایگاه بالایی داشته و حاکم آن نیز به مسائل فرهنگی و برپایی نمایشگاه‌ها علاقه زیادی نشان می‌دهد. در میان این چهار امارت، ابوظبی مهمترین آنها محسوب می‌شود.

۲-۳. تحولات سیاسی

امارات متحده عربی فاقد زمینه تاریخی و هویت سیاسی و اجتماعی نهادینه شده و طولانی است و بر این اساس، انسجام سیاسی و اجتماعی لازم را ندارد. کم بودن جمعیت بومی و اصیل و افزایش تعداد تبعه‌های خارجی در امارات، از معضلات اساسی این کشور محسوب می‌شود. از منظر سیاسی و اجتماعی، امارات متحده عربی کشوری است که با چالش‌ها و مشکلات عمده‌ای مواجه است و طرح‌ها و برنامه‌های خاصی را برای حل و فصل این چالش‌ها دنبال می‌کند. از آنجایی که این کشور فدرالی و از به هم پیوستن شیخ‌نشین‌های مختلف تشکیل شده است، اختلافات و رقابت‌های مختلفی بین امارت‌های مختلف آن قابل مشاهده می‌باشد، به خصوص می‌توان به رقابت‌ها و ناخرسندی‌های سایر امارات از ابوظبی اشاره کرد. حتی برخی مواقع امارت‌ها درصدد کسب حمایت خارجی در برابر امارت ابوظبی هستند. با این حال، این امارت‌ها در برابر تهدیدات و چالش‌های مشترک خارجی، عمدتاً رویکرد و مواضع یکسانی را اتخاذ می‌کنند.

با توجه به نداشتن تاریخ و انسجام اجتماعی و سیاسی، یکی از برنامه‌های عمده اماراتی‌ها، هویت‌سازی است. در این مسیر ایجاد و شکل‌گیری نسل جدیدی از ملی‌گرایی اماراتی و تعصبات عربی خاص، درونی ساختن غیربومی‌ها از جمله بخش‌های جمعیتی مانند ایرانیان عرب ساکن امارات، نام‌گذاری‌های خاص و برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی مختلف و برجسته‌سازی اختلافات و تهدیدات بیرونی برای ایجاد انسجام درونی، از جمله اقدامات مهم تلقی می‌شود.

از منظر سیاسی، امارات متحده عربی کشوری غیردموکراتیک است که از سوی شورای عالی حکام، متشکل از شیوخ هفت امارت اداره می‌شود و دو امارت ابوظبی و دوی در این شورا از حق و تو برخوردارند. به رغم پیشرفت اقتصادی و رفاه سطح بالا در امارات، این کشور از نظر مشارکت و آزادی‌های سیاسی در سطح پایینی است، اما حاکمان امارات در پی اعطای منافع اقتصادی و آزادی‌های اجتماعی به اتباع خود بوده‌اند و از این طریق در پی کاهش تقاضاهای سیاسی هستند. بنابراین کشور امارات متحده عربی نیز همانند اغلب کشورهای دیگر حاشیه جنوبی خلیج فارس درگیر یک چالش ساختاری میان رشد سریع اقتصادی و متقابلاً عدم توسعه سیاسی است، اما به نظر می‌رسد که در جهت هماهنگ شدن با افکار عمومی جهانی و جلب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و نیل به شاخص‌های توسعه پایدار، به آرامی نشانه‌های برخی اصلاحات دموکراتیک و رعایت بیشتر هنجارهای حقوق بشری در این کشور در حال ظهور است (خرازی، ۱۳۸۵: ۲۴۹-۲۴۵).

یکی از مهمترین تحولات سیاسی این کشور در سال‌های گذشته، تغییر رهبری در نتیجه مرگ شیخ زاید بن سلطان آل نهیان در نوامبر ۲۰۰۴ بود چرا که شیخ زاید امیر ابوظبی از سال ۱۹۶۶ و رئیس کشور امارات از زمان تأسیس در سال ۱۹۷۱ محسوب می‌شد که بلافاصله بعد از مرگش، شیخ خلیفه بن زاید آل نهیان فرزند وی توسط شورای عالی امارات به عنوان جایگزین او معرفی گردید.

۳-۳. روندهای جاری اقتصادی

به برخی از جنبه‌های نظرات ایوانز در مورد دولت‌های توسعه‌گرا اشاره شد. از دیدگاه وی دولت‌های توسعه‌گرا نه تنها تحول صنعتی را سرپرستی می‌کنند بلکه در ایجاد تحول نیز ایفای نقش می‌کنند (ایوانز، ۱۳۸۰: ۴۶-۴۴). امارات متحده عربی را می‌توان تا حدود زیادی در ردیف دولت‌های توسعه‌گرا قرار داد. در الگوی دولت توسعه‌گرا، دیوانسالاری در جهت پیشبرد توسعه اقتصادی ایفای نقش می‌کند.

اولین دوره توسعه اقتصادی امارات متحده عربی از اوایل دهه ۱۹۷۰ به دنبال افزایش چشمگیر بهای نفت آغاز شد (Al Abed and Hllyer, 1997 : 250). در زمینه نفت، ذخایر اثبات شده امارات ۹۷/۸ میلیارد بشکه است و این کشور حائز رتبه هفتم جهان است. تولید نفت آن کشور ۳/۰۶۴ میلیون بشکه در روز است که رتبه هشتم جهانی را دارا می‌باشد. اما این کشور با صادرات ۲/۷ میلیون بشکه نفت در روز، رتبه سومین صادرکننده نفت جهانی را به خود اختصاص داده است. در زمینه گاز طبیعی، منابع اثبات شده امارات متحده عربی ۶/۹۷۱ تریلیون متر مکعب است که در این خصوص، رتبه هفتم جهانی را دارد. تولید گاز طبیعی آن کشور ۵۰/۲۴ میلیارد متر مکعب است که

رتبه ۱۸ جهان را دارد. اما در خصوص صادرات گاز طبیعی، رتبه جهانی امارات ۲۴ است. در این زمینه، اماراتی‌ها با توجه به بلندپروازی‌های اقتصادی و نیاز به گاز بیشتر، به دنبال تأمین گاز از ایران و سایر کشورها هستند.

امارات متحده عربی دارای یک اقتصاد باز و مازاد تجاری بالا است. تلاش‌های موفق برای متنوع‌سازی اقتصاد باعث شده است تا سهم نفت و گاز در اقتصاد این کشور به حدود ۲۵ درصد کاهش یابد. از زمان کشف نفت در امارات (در حدود ۳۰ سال پیش) تاکنون این کشور از منطقه‌ای محروم و بیابانی به کشوری ثروتمند و دارای سطح زندگی بالا تبدیل شده است. دولت برای اشتغال‌زایی و توسعه زیرساخت‌ها، هزینه‌های عمده‌ای کرده و فرصت‌های بسیاری را برای فعالیت بخش خصوصی ایجاد نموده است.

دولت ابوظبی که بر اقتصاد امارات متحده عربی مسلط است، در سال ۲۰۰۸ برنامه توسعه اقتصادی راهبردی (*Strategic Economic Development Program*) آن کشور را تحت عنوان چشم‌انداز اقتصادی ابوظبی در سال ۲۰۳۰ منتشر کرد. بر اساس این برنامه از طریق تنوع بخشیدن به اقتصاد، تا سال ۲۰۳۰ رشد بخش غیرنفتی از بخش نفت در اقتصاد آن کشور بیشتر شده و یک اقتصاد دانش بنیان و هماهنگ با اقتصاد جهانی ایجاد می‌شود و ضمن تقویت بیشتر بخش خصوصی، دولت نقش کمتری در اقتصاد آن کشور ایفاء خواهد کرد.

مناطق آزاد تجاری امارات (که در آن خارجی‌ها می‌توانند مالکیت داشته و از مالیات معاف باشند) کمک زیادی به جذب سرمایه‌گذاران خارجی می‌کند. با این حال بحران اقتصادی جهانی و کاهش قیمت نفت، باعث وارد شدن ضرباتی به اقتصاد این کشور و کاهش رشد تولید ناخالص داخلی (*GDP*)، در سال ۲۰۰۹ شد. نفت و پتروشیمی، ماهیگیری، آلومینیوم، کودشیمیایی و تعمیر کشتی مهمترین صنایع امارات محسوب می‌شوند. نرخ رشد تولید صنعتی این کشور در سال ۲۰۰۹، ۶/۷ درصد بوده که رتبه جهانی ۱۱۸ را به خود اختصاص داده است.

از منظر تجاری، شرکای صادراتی عمده امارات شامل ژاپن (۲۶/۵۱ درصد)، کره جنوبی (۱۰/۹ درصد)، هند (۱۰/۷ درصد)، ایران (۷/۴ درصد) و تایلند (۶/۱ درصد) می‌باشند. کالاهای صادراتی عمده امارات نیز عبارتند از: نفت خام (۴۵ درصد)، گاز طبیعی، صادرات مجدد، ماهی خشک و خرما. کالاهای وارداتی عمده آن کشور شامل ماشین‌آلات، تجهیزات حمل و نقل، غذا و مواد شیمیایی است. شرکای وارداتی عمده امارات نیز عبارتند از: چین (۱۲/۹ درصد)، هند (۱۲ درصد)، آمریکا (۸/۶ درصد)، آلمان (۶ درصد)، ژاپن (۶ درصد)، ترکیه (۴ درصد) و ایتالیا (۴/۲ درصد).

از نظر ارزش تولید ناخالص داخلی، این کشور بعد از عربستان در میان کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، رتبه دوم و در میان کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا بعد از عربستان و ایران، رتبه سوم را دارد. این کشور از نظر آزادی تجارت بین‌الملل نیز رتبه پنجم را در جهان دارد. این رتبه از زمانی به دست آمد که در سال ۲۰۰۲، بخش‌های دولتی امارات نیز به روی سرمایه‌گذاران خارجی باز شد و با ایجاد پارک‌های تجاری و ارائه دهنده خدمات مالی در این کشور، بستر حضور سرمایه‌های کلان خارجی فراهم شد. ایجاد مناطق آزاد تجاری معاف از مالیات، گام مهمی در ارتباط با همین سیاست بوده است. ایجاد تنوع در اقتصاد، یکی از مهمترین برنامه‌های دولت امارات بوده است که اصلی‌ترین دلیل باز شدن درهای اقتصاد این کشور به روی سرمایه‌های خارجی نیز محسوب می‌شود. امارات در سال ۲۰۰۶، به اندازه ۲۴/۳ درصد تولید ناخالص داخلی خود، سرمایه جذب کرد. بحران اقتصادی باعث ایجاد شوک‌های داخلی و خارجی به اقتصاد امارات در سال ۲۰۰۹ شد که مهمترین آنها، بحران بدهی‌های دویی بود که با کمک ابوظبی تا حد زیادی مهار گردید. اصلی‌ترین تأثیرات بحران اقتصادی جهانی بر امارات عبارت بودند از: کاهش درآمدهای نفتی، خروج سرمایه، کاهش ساخت و ساز و درآمدهای توریستی (در این خصوص می‌توان به کاهش ۱۳ درصدی شمار گردشگران و سقوط ۳۶ درصدی درآمد هتل‌ها در امارات اشاره کرد)، ورشکستگی شرکت‌ها و مؤسسات مالی و کاهش تجارت جهانی.

یکی از تبعات داخلی بحران اقتصادی، تأثیرگذاری منفی آن بر روی امارت دویی و بهره‌گیری امارت ابوظبی از آن بود، به گونه‌ای که جایگاه ابوظبی در امارات متحده عربی بسیار ارتقاء پیدا کرد. ابوظبی در دوره بحران اقتصادی ۹۰۰ میلیارد دلار ذخیره ارزی داشت. این در حالی است که دویی ۸۶ میلیارد دلار بدهی در اثر تبعات منفی بحران اقتصادی داشته و به کمک‌های ابوظبی بسیار نیازمند شده است که این خود موجب تضعیف جایگاه دویی و ارتقاء جایگاه ابوظبی در کشور امارات شده است (www.isrjournals.ir/fa/essay/141-essay-farsi-8).

جدول شماره (۴): تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال‌های ۲۰۱۱-۱۹۷۰ (میلیون دلار)

کشور سال	۲۰۱۱	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲
امارات متحده عربی	۵۲۵۱۰۰	۲۷۰۳۳۵	۳۱۴۸۴۵	۲۵۸۱۵۰	۲۲۲۱۰۶	۱۸۰۶۱۷	۱۴۷۸۲۴	۱۲۴۳۴۶	۱۰۹۸۱۶

Source: World Bank (2014), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

جدول شماره (۵): رشد سالانه تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۱۱ (درصد)

کشور سال	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۱
امارات متحده عربی	۲/۴۳	۸/۸	۹/۵۷	۴/۸۶	۹/۹۱	۳/۲۱	۳/۲۹	-۱/۶۱	۳/۶

Source: World Bank (2011), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

به رغم رکود اقتصادی جهانی و تأثیرات منفی آن بر اغلب کشورهای حوزه خلیج فارس و به ویژه بازارهای مالی امارات متحده عربی، عربستان سعودی و کویت، اقتصاد قطر خسارات کمتری را متحمل شده و در دوره رکود از بقیه کشورها رشد سریع‌تری داشته است. بر این اساس است که برخی این ایده را مطرح می‌کنند که صحنه شکوفایی اقتصادی در خلیج فارس، در حال انتقال از دبی به قطر است.

۴. شاخص‌های توسعه انسانی در امارات متحده عربی

همچنانکه اشاره شد، شاخص توسعه انسانی، ترکیبی از شاخص‌های سه‌گانه تولید سرانه، آموزش، و امید به زندگی است. مقایسه مهمترین شاخص‌های توسعه انسانی کشور امارات متحده عربی نشان می‌دهد که این کشور تلاش زیادی در جهت ارتقاء این شاخص‌ها داشته‌است.

جدول شماره (۶): رتبه کشور امارات در شاخص توسعه انسانی (۲۰۱۱-۱۹۹۵)

کشور سال	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۴
امارات متحده عربی	۴۵	۴۵	۴۱	۳۵	۳۲	۳۰	۴۰

Source: UNDP (1995-2014), Human Development Report, NY: Palgrave.

جدول شماره (۶) رتبه این کشور را در گزارش‌های مختلف توسعه انسانی منتشر شده توسط برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، امارات با پیمودن یک سیر صعودی، موفق شده‌است طی سال‌های ۲۰۱۴-۱۹۹۵ به رتبه‌های بهتری در شاخص توسعه انسانی دست یابد. امارات متحده عربی با وجود عدم پیشرفت در سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۵ و حفظ رتبه ۴۵ طی این دوره، در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۰ به رشد صعودی و مستمر در رتبه توسعه انسانی ادامه داده

و موفق شده است رتبه توسعه انسانی این کشور را از ۴۵ به ۳۰ ارتقاء بخشد. با این حال در سال ۲۰۱۴ به دلیل رشد جمعیت، میانگین رتبه کشور به ۴۰ تنزل یافته است.

جدول شماره (۷) نیز نشانگر مقایسه روند تغییرات شاخص توسعه انسانی کشور امارات متحده عربی است. بر اساس اطلاعات موجود در این جدول، عملکرد این کشور در زمینه شاخص توسعه انسانی، صعودی است و امارات متحده در این دوره موفق به ارتقای شاخص توسعه انسانی خود از ۰/۸۴۱ به ۰/۸۴۶ شده است. در عین حال، در سال ۲۰۱۳ به ۸۲۷ تنزل یافته است.

جدول شماره (۷): روند تغییرات شاخص توسعه انسانی (۱۹۸۰-۲۰۱۳)

کشور	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۳
امارات متحده عربی	۰/۶۲۹	۰/۶۹۰	۰/۷۵۳	۰/۸۰۷	۰/۸۴۱	۰/۸۴۵	۰/۸۴۶	۰/۸۲۷

Source: UNDP (2011), Human Development Report 2014: Sustainability and Equity, NY: Palgrave p.131.

جدول شماره (۸) مهمترین شاخص‌هایی را که نقشی تعیین کننده در محاسبه شاخص توسعه انسانی امارات ایفاء می‌کند، نشان می‌دهد. طبق این جدول، عملکرد امارات علاوه بر شاخص‌های امید به زندگی، آموزش و تولید ناخالص داخلی (GDP)، شاخص عملکرد محیط زیستی، عملکرد این کشور در زمینه شاخص نابرابری جنسیتی در سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۱۱ قابل توجه بوده است چرا که هر چه این شاخص به صفر نزدیکتر شود، میزان مشارکت زنان و مردان در امور سیاسی، اقتصادی و اجتماعی یک کشور، برابری بیشتری یافته و از تبعیض بین آنان کاسته می‌شود. رشد روزافزون سطح تحصیلات زنان و مشارکت فزاینده آنان در امور اقتصادی و اجتماعی به موازات استمرار اصلاحات سیاسی می‌تواند موجبات بهبود بیشتر این شاخص را در آن کشور فراهم کرده و زمینه مساعدتری را برای ارتقای رتبه توسعه انسانی فراهم کند.

جدول شماره (۸): مقایسه مهمترین شاخص‌های توسعه انسانی امارات متحده عربی

شاخص توسعه انسانی (HDI)	شاخص امید به زندگی		شاخص آموزش		شاخص تولید ناخالص داخلی		شاخص نابرابری جنسیتی		شاخص عملکرد محیط زیست (۰-۱۰۰)
	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۵	۲۰۱۱	۲۰۰۸	۲۰۱۱	۲۰۱۱	
امارات متحده	۰/۸۴۶	۰/۸۰۷	۰/۸۳۶	۰/۷۹۱	۰/۹۲۵	۰/۴۶۴	۰/۲۳۴	۴۰/۷	

Source: UNDP (2011), Human Development Report 2011, NY: Oxford University Press, pp.135, 139, 146. &

UNDP (2009), Human Development Report 2009, NY: Oxford University Press, p.171. & UNDP (2007/2008),

Human Development Report 2007/2008, NY: Oxford University Press, p.229.

۴-۱. آموزش

آموزش و درآمد در هر دو سطح فردی و اجتماعی، ارتباط زیادی با یکدیگر دارند زیرا افراد تحصیلکرده شانس و فرصت‌های بیشتری برای افزایش درآمد بدست می‌آورند (Al Abed and Hellyer, 1997: 256). همچنان که در جدول شماره (۸) مشاهده می‌شود، شاخص آموزش امارات متحده معادل ۰/۷۹۱ می‌باشد. نرخ باسوادی بزرگسالان (افراد ۱۵ سال به بالا) در امارات متحده عربی از ۷۹/۵ درصد طی سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۸۵ به ۸۸/۷ درصد در سال‌های ۲۰۰۵-۱۹۹۵ رسیده است.

جدول شماره (۹) نسبت ثبت نام در مدارس ابتدایی را نشان می‌دهد. همچنین بر اساس گزارش توسعه انسانی در کشورهای عرب، نرخ باسوادی جوانان ۱۵-۲۴ ساله در امارات متحده ۹۷ درصد است. همچنین هزینه‌های آموزشی بر حسب درصدی از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۹۹۱ برای امارات متحده معادل ۲ درصد بود که این میزان در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۰ با توجه به افزایش چشمگیر تولید ناخالص داخلی این کشورها برای امارات متحده به ۱/۳ درصد کاهش یافته است (UNDP, 2009: 238-239).

جدول شماره (۹): نسبت ثبت نام در مدارس ابتدایی (درصد)

کشور	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۱۲
امارات متحده عربی	۷۶	۱۰۰	۸۰	۹۸	۱۰۸

Source: World Bank (2014), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

۴-۲. اشتغال و درآمد

میزان بیکاری در امارات متحده حدود ۲/۳ درصد گزارش شده است لکن نرخ بیکاری جوانان معادل ۶/۳ درصد می‌باشد که بر این اساس امارات متحده کمترین میزان نرخ بیکاری جوانان در بین کشورهای عرب را به خود اختصاص داده است. در امارات متحده ۸ درصد جمعیت فعال در بخش کشاورزی، ۳۳ درصد در بخش صنعت و ۵۹ درصد در بخش خدمات اشتغال دارند (UNDP, 2009: 246).

امارات متحده و قطر در بین کشورهای عرب همراه با بحرین، کویت و عربستان سعودی از کشورهای دارای درآمد زیاد محسوب می‌شوند درآمد سرانه امارات متحده در سال ۲۰۱۱ معادل ۵۹۹۹۳ دلار بوده است (UNDP, 2011: 127).

امارات متحده عربی در جهت تثبیت ساختار تجاری آن کشور و کاهش سهم صدور مواد خام از تولید ناخالص داخلی گام‌های بیشتری برداشته است تا جایی که سهم صادرات کالاهای ساخته شده بر حسب درصدی از GDP برای امارات متحده در سال ۲۰۰۵ به ۲۴ درصد رسید. علاوه بر آن، امارات متحده در آن سال توانست سهم صادرات کالاهای دارای فناوری پیشرفته را به ۱۰/۲ درصد برساند (UNDP, 2009: 243).

۳-۴. مشارکت زنان

شاخص توانمندسازی زنان در امارات معادل ۰/۶۵۲ می‌باشد، در نتیجه امارات متحده عربی در بین کشورهای جهان در رتبه ۲۹ که باعث تقویت شاخص توسعه انسانی آن شده است. بر اساس گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۸-۲۰۰۷، زنان در مجلس ملی امارات دارای بیش از ۲۰ کرسی می‌باشند. اغلب زنان در امارات (۸۶) درصد در بخش خدمات و ۱۴ درصد در بخش صنعت اشتغال دارند (UNDP, 2007: 338-341).

۴-۴. فناوری اطلاعات و ارتباطات

تعداد مشترکین تلفن ثابت در امارات متحده از ۲۲۴ در هر یک هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به ۲۷۳ در سال ۲۰۰۵ افزایش یافت. در زمینه ارتباطات سیار، امارات متحده پیشرفت زیادی داشته و دارندگان تلفن همراه در این کشور از ۱۹ نفر در هر یک هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به ۱۰۰۰ نفر یعنی یک تلفن همراه به ازای هر نفر از جمعیت در سال ۲۰۰۵ رسیده است. کاربران اینترنت نیز که در سال ۱۹۹۰ معادل صفر بوده، در سال ۲۰۰۵ در امارات به ۳۰۸ نفر از هر یک هزار نفر جمعیت کشور رسید (UNDP, 2009: 240).

۵-۴. بهداشت و امید به زندگی

یکی از متغیرهای مهم در تعیین شاخص توسعه انسانی، امید به زندگی در بدو تولد است. طبق جدول شماره (۸) شاخص امید به زندگی در امارات در سال ۲۰۱۱ شاخص ۰/۸۳۶ می‌باشد.

علاوه بر آن، مطابق جدول شماره (۱۰)، در سال ۲۰۱۳ امید به زندگی در بدو تولد در امارات متحده ۷۶/۸ سال می‌باشد.

جدول شماره (۱۰): امید به زندگی در بدو تولد در سال‌های ۱۹۷۰-۲۰۰۹

کشور	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۰۹	۲۰۱۳
امارات متحده عربی	۶۲/۵۲	۶۶/۶۸	۷۲/۱۴	۷۴/۶۲	۷۵/۶۶	۷۶/۴	۷۶/۸

Source: World Bank (2014), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

جدول شماره (۱۱) نیز نشانگر مقایسه نسبت زنان و مردانی است که به سن ۶۵ سالگی می‌رسند.

جدول شماره (۱۱): نسبت مردان و زنانی که به سن ۶۵ سالگی می‌رسند (درصد)

سال	۲۰۰۰		۲۰۰۵		۲۰۰۹	
کشور	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
امارات متحده عربی	۸۴	۸۸	۸۵	۸۸	۸۶	۸۹

Source: World Bank (2011), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

امارات متحده در سال ۲۰۰۴ حدود ۲/۹ درصد از تولید ناخالص داخلی آن کشور را به بخش بهداشت اختصاص داد که سرانه بهداشت آن کشور را به ۵۰۳ دلار می‌رساند. همچنین تمامی جمعیت امارات متحده تحت پوشش سیستم فاضلاب بهداشتی بوده و به آب سالم دسترسی دارند. با این وجود، آب یکی از چالش‌های بزرگ این کشور است تا جایی که امارات متحده دچار کمبود بحرانی آب (وجود بیش از ۱۰ هزار نفر برای هر میلیون متر مکعب) می‌باشد (UNDP, 2009:233). نرخ مرگ و میر نوزادان کمتر از پنج سال نیز یکی از شاخص‌های مهم در این حوزه است. جدول شماره (۱۲) عملکرد این کشور را نشان می‌دهد که تا حداقل ممکن کاهش یافته است.

جدول شماره (۱۲): تعداد مرگ و میر نوزادان کمتر از پنج سال در هر ۱۰۰۰ نفر

کشور	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۰۹
امارات متحده عربی	۹۱	۴۳	۲۲	۱۲	۹	۸

Source: World Bank (2011), World Bank Data Sets, At: <http://data.worldbank.org>.

۴-۶. محیط زیست

تغییرات اقلیمی طی دهه‌های آینده اغلب کشورهای جهان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. انتشار سرانه گازهای گلخانه‌ای در کشورهای دارای توسعه انسانی خیلی زیاد نظیر امارات متحده نسبت به کشورهای دارای توسعه انسانی متوسط و کم، بسیار بیشتر است زیرا در این کشور فعالیت‌های انرژی بر بیشتری نظیر به کارگیری گسترده خودرو، دستگاه‌های تهویه مطبوع و تولید برق به وسیله سوخت‌های فسیلی انجام می‌شود. در نتیجه ساکنین کشورهای دارای توسعه انسانی خیلی زیاد به طور متوسط ۴ برابر بیشتر از سایر کشورها، کربن دی‌اکسید و گازهای گلخانه‌ای منتشر می‌کنند. بنابراین وابستگی کشور امارات متحده به نفت و گاز باعث شده است تا سرانه انتشار گاز کربن دی‌اکسید امارات متحده ۳۵ تن باشد. مطابق جدول شماره (۸) شاخص عملکرد محیط زیست امارات متحده ۴۰/۷ امتیاز از ۱۰۰ بوده است. بخش حمل و نقل در کشورهای عرب، بیشترین سهم را در آلودگی هوا ایفاء می‌کند. کشورهای قطر و امارات متحده همراه با عربستان سعودی و کویت در اجلاس نوامبر سال ۲۰۰۷ اوپک صندوقی را با ۷۵۰ میلیون دلار سرمایه تأسیس کردند تا به افزایش به کارگیری منابع سازگار با محیط زیست و توسعه فناوری‌های پیشرفته در این زمینه کمک کند (UNDP, 2009: 24-27,49).

۵. نتیجه‌گیری

شاخص توسعه انسانی ترکیبی از شاخص‌های سه‌گانه تولید سرانه، آموزش و امید به زندگی است. بررسی مهمترین شاخص‌های توسعه انسانی کشور امارات متحده عربی نشان می‌دهد این کشور تلاش زیادی در جهت ارتقاء این شاخص‌ها داشته، و توانسته است در زمینه توسعه انسانی رتبه بالایی کسب کند. سرعت ادغام با اقتصاد جهانی، جذب سرمایه‌گذاران بزرگ بین‌المللی ضمن توجه به ارتقای استانداردهای رفاه اجتماعی و کاستن از نسبت تبعیض جنسیتی بین زنان و مردان، از مهمترین دلایل پیشرفت امارات متحده عربی در زمینه کسب رتبه بهتر در زمینه توسعه انسانی ارزیابی می‌شود. این کشور در گزارش سالانه توسعه انسانی در رده کشورهای با توسعه انسانی خیلی زیاد و در کنار کشورهای مرفه جهان قرار گرفته‌است.

عدم توجه کافی به جنبه‌های مختلف توسعه سیاسی یکی از نقاط ضعف این کشور محسوب می‌شود. تشکیل احزاب سیاسی آزاد تقریباً ممنوع است و خاندان آل نهیان بر سیاست و اقتصاد مسلط اند. ادامه این وضعیت می‌تواند آینده توسعه انسانی را در این کشور دچار چالش کند. بروز بحران سیاسی در بحرین از سال ۲۰۱۱ با وجود توجه نسبی آن کشور به توسعه سیاسی و آزادی

احزاب، هشداری برای امارات متحده در این حوزه محسوب می‌شود چرا که تشنج در این زمینه می‌تواند توسعه انسانی را نیز دچار نوسان کند.

منابع

- اوانز، پیتر (۱۳۸۰). **توسعه یا چپاول: نقش دولت در تحول صنعتی**، ترجمه عباس زندباف و عباس مخبر، تهران: طرح نو.
- پژوهشکده تحقیقات راهبردی، "تحولات داخلی و روابط خارجی امارات متحده عربی"، در: www.isrjournals.ir/fa/essay/141-essay-farsi-
- توسلی، غلامعباس (۱۳۷۳). "جامعیت مفهوم توسعه"، **مجموعه مقاله‌های سمینار جامعه‌شناسی و توسعه**، جلد دوم، تهران: سمت.
- جعفری، عباس (۱۳۸۲). **گیتاشناسی کشورها**، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
- خرازی، فردین. "مروری بر وضعیت حقوق بشر در امارات عربی متحده"، **فصلنامه راهبرد**، (شماره ۴۱، پاییز ۱۳۸۵).
- دارمی، سلیمه (۱۳۸۵). **بررسی پروژه احداث جزایر مصنوعی امارات عربی متحده در خلیج فارس**، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- زاکس، ولفگانگ (۱۳۷۷). **نگاهی نو به مفاهیم توسعه**، ترجمه فریده فرهی و وحید بزرگی، تهران: نشر مرکز.
- شیرزادی رضا (۱۳۹۳). **نوسازی، توسعه، جهانی شدن: مفاهیم، مکاتب و نظریه‌ها**، تهران: آگه، چاپ دوم.
- قاضیان، حسین (۱۳۷۱). "در باره تعریف توسعه"، **ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی**، سال هفتم، شماره سوم و چهارم، آذر و دی.
- کیانوش، شیوا (۱۳۸۹). "بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای حاشیه خلیج فارس"، **ماهنامه مناطق آزاد**، شماره ۲۱۴، آذر.
- گریفین، کیت و نایت، جان (۱۳۷۶). "توسعه انسانی: تاکید مجدد"، ترجمه علی دینی و معصومه سادات صالحی امین، **مجله برنامه و بودجه**، شماره ۱۹ و ۲۰، آبان و آذر.
- گریفین، کیت و مک‌کنلی، تری (۱۳۷۵). **تحقق استراتژی توسعه انسانی**، ترجمه غلامرضا خواجه‌پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- منصوری، عیسی (۱۳۷۹). **توسعه انسانی زمینه‌ساز توسعه سیاسی و اقتصادی**، **ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی**، سال پانزدهم، شماره سوم و چهارم، آذر و دی.

Bam Dev Sharda, George A. Miller & Archibald O. Haller(1998)."Concept and Indicators of Development: An Empirical Analysis" *Journal of Developing Societies*, V.14, April.

- Bryan R. Earyl (2008), "Adversaries and Allies with Alibis: The Foreign Policy of Trade under the Shadow of Conflict", Paper to be presented at the Annual Convention of the International Studies Association, San Francisco, CA: March.
- Evans Peter & James Rauch (1999), "Bureaucracy and Growth: A Gross-National Analysis of the Effects of Weberian State Structures on Economic Growth", American Sociological Review, V.64, N.5, October.
- Evans, Peter B. (1995), Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation, Princeton University Press.
- Ibrahim Al Abed. & Peter Hellyer (1997), United Arab Emirates: A New Perspective, London: Trident Press.
- UNDP (2007), Human Development Report 2007/2008, NY: Oxford University Press.
- UNDP (2009), Arab Human Development Report 2009: Challenges to Human Security in the Arab Countries, NY: Karaky Printing Press.
- UNDP (2011), Human Development Report 2011, NY: Oxford University Press.
- UNDP (2014), Human Development Report 2011, NY: Oxford University P

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی